

JEL F55
УДК 339.9С. Поштар, здобувач
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ГЕНЕЗА КОНЦЕПЦІЙ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЄС

Стаття присвячена аналізу сучасних теорій та концепцій валютно-фінансової інтеграції в ЄС, даються характеристики генези системи наддержавного регулювання фінансових ринків, важливим тенденціям та перспективам розвитку економічної конвергенції Євросоюзу.

Ключові слова: інституція; інституціоналізм; валютно-фінансова інтеграція; критерії конвергенції; фінансова глобалізація.

Постановка проблеми. Створення інституційних структур єдиного фінансового простору у межах інтеграційних угруповань продиктовано, насамперед, прагненням набути/зберегти та зміцнити позиції регіональних альянсів як центрів світової економіки, сформувати єдині локальні фінансові ринки (відносно автономні, проте ліквідні і стійкі до зовнішніх впливів), посилити позиції у світовій конкурентній боротьбі. Високий якісний рівень системної взаємозалежності міждержавних фінансових інституцій із міжнародними становить суть фінансової глобалізації. Масштаби глобалізації економіки і фінансів сучасного світового господарства можна проілюструвати таким чином: за останні 30 років обсяг міжнародної торгівлі зріс у 1,47 раза, прямих іноземних інвестицій у 9,5, міжнародних вимог у 4,8, а глобального потоку капіталу у 7,4 раза [1, с. 5]. Особливістю становлення та розвитку інституцій фінансової інтеграції є те, що ЄС більшою мірою конфедеративне утворення (щоправда, зі значними елементами федерації) суверенних держав, які здійснюють самостійні економічні та соціальні політики, формують національні бюджети і податкові системи. Проте, загалом, еволюція фінансово-інституційної структури ЄС відображає закономірну тенденцію переростання цими інтеграційними об'єднаннями меж державного суверенітету, надання країнами-членами дедалі більшої кількості повноважень і прав наднаціональним органам. Тобто, відбувається процес поступової трансформації конфедеративного типу наднаціонального економічного угруповання у федеративний, що має безпосередній вплив як на формування єдиної фінансової політики країн ЄС, так і на реальну можливість урядів країн-учасниць безпосередньо впливати на економічну кон'юнктуру за допомогою бюджетно-податкових та грошово-кредитних інструментів.

Аналіз основних досліджень. Нині дослідження проблем фінансової гармонізації в межах інтеграційних процесів ЄС здійснюють ряд вітчизняних учених, таких як І.Чугунов, Є.Камінський, Н.Шаповалова, Г.Яворська [2, 3, 4, 5], зарубіжні економісти Б.Депо, К.Фридрих, Д.Гегнон, Р.Манделл [6, 7, 8, 9] на основі різних методологічних і теоретичних підходів, заснованих на теорії міжнародного руху капіталу. Однак новітні проблеми взаємозв'язку і взаємодоповнення різних рівнів і структурних елементів системи фінансово-інституційних інструментів ЄС ще в достатній мірі не досліджені. Хоча валютна інтеграція і є частиною економічної інтеграції, її не слід розглядати тільки як завершальну стадію інтеграційного процесу.

Метою статті є аналіз різних підходів до дослідження феномену регіональної фінансової інтеграції в контексті формування концепцій інтеграційного розвитку ЄС.

Виклад основного матеріалу. Еволюцію теоретичних основ інституціалізації євроінтеграційного процесу представлено ґрунтовними розробками представ-

ників федералізму (неофедералізму) (А.Етціоні, Дж.Піндер), які можна вважати радше теоретичними підходами, ніж теоріями функціоналізму (Д.Мітрані), неофункціоналізму (Е.Хаас, Д.Най, Р.Кеохейн, Л.Ліндберг, Ф.Шміттер) і його альтернативними концепціями, такими, зокрема, як міжурядовість (інтергавернменталізм) (С.Хоффман) та інституціоналізм (П.Пірсон, К.Армстронг, С.Балмер). Окремо потрібно відзначити теорію комунікації К.Дойча і найпопулярнішу нині теорію ліберального міжурядового підходу А.Моравчика. Вони зосереджувалися на широкому колі проблемних питань щодо форм і механізмів обмеження чи, навпаки, посилення наднаціональних інституцій у контексті національного суверенітету в процесі інтеграції.

Першим фундаментальним дослідженням інституційних концепцій процесу інтеграції став функціоналізм Д.Мітрані, який вважав, що необхідно не шукати ідеальну форму міжнародного співтовариства, а розкрити ті функції, які воно має виконувати – чіткий поділ функціональних сфер і секторів, що зводить до мінімуму конфлікти між державами за допомогою раціонального регулювання, а створення міжнародних організацій між двома та більше країнами для розв'язування питань, що їх цікавлять, є основним кроком у цьому процесі. Він також визначив основу критеріїв так званої оптимальної валютної зони – певних передумов, яких мають дотримуватися члени валютного союзу для запобігання негативних наслідків зовнішніх шоків [10]. Ця теорія заклала основи для низки досліджень у галузі формування валютних союзів, аналізу географічної області із жорсткою фіксацією валютних курсів, щодо критеріїв ефективного здійснення макроекономічної політики в межах окремого об'єднаного простору, що стало визначальним для розуміння концепції валютно-фінансової інтеграції ЄС. Згідно з теоретичними розробками на основі цих критеріїв країни повинні оцінити вигоди та втрати при входженні у валютну зону й ухвалити рішення про доцільність валютної інтеграції. Фактично, федералізм і функціоналізм, незважаючи на принципові відмінності у підходах і методах аналізу, можна об'єднати у так звану наднаціональну парадигму (supranational paradigm). Д.Мітрані критикував тверду формалізацію державних структур і прив'язку до певної території, надаючи величезного значення створенню транснаціональних інститутів, покликаних ефективніше виконувати ті функції, що забезпечують потреби всіх людей, незалежно від їхньої національної приналежності або підданства. Крім того, він, а також А.Спінеллі, Г.Бругманс, К.С.Вейра, А.Етціоні [11] вважали, що в системі, де функції держав виконують міжнародні організації (транснаціональні інститути), різко скорочується ризик міжнародних конфліктів.

З огляду на майбутнє розширення ЄС дуже цікавим є теоретичне узагальнення Д.Мітрані щодо виокремлення дихотомії концепції континентальних уній (де

пріоритетом є визначення території членів об'єднання і "чужинців" та концепції світової, універсальної ліги (як визначення функцій із метою інтеграції при врахуванні якомога більшої кількості інтересів їх учасників). У цьому зв'язку ключового значення набувають дві тези Д.Мітрані. По-перше, регіональні інтеграційні проекти відтворюватимуть територіальні квазідержавні функції, але вже на наднаціональному рівні, де вирішальну роль відіграватимуть не всі, а лише найпотужніші держави. По-друге, успішність створення спеціалізованих європейських інституцій (наприклад, Європейського об'єднання вугілля і сталі та Євроатома) приводить до появи локальних, регіональних міжнародних економічних організацій нижчого рівня, спеціальних функціональних зон, у межах яких міждержавними об'єднаннями здійснюються економічна, технологічна або інша функції. У межах структурного функціоналізму Т.Парсонса поняття "об'єднання" розглядається у контексті проблематики інтеграції соціальної системи. Оскільки розвиток останньої відбувається за принципами диференціації й ускладнення, то інтеграція трактується як розробка єдиних функціональних і ціннісних складових наднаціональних інституцій [12].

У межах теорії неофункціоналізму логіку інтеграції було вперше розроблено і проаналізовано Е.Хаасом, який дав найповніше визначення інтеграційного процесу, який не можна досягти шляхом доказів раціональності та конституційних проектів, а лише засобами економічного зростання і розробки спільної стратегії розвитку (увійшов в історію економічної думки як "технократичний підхід Е.Хааса") [13, с. 51]. На думку Е.Хааса, розвиток інтеграційних процесів визначається послідовністю переходів від однієї до іншої стадії інтеграційної взаємодії, що означає розвиток і спадкоємність інтеграційних форм та інституцій там, де для цього нарізлі умови. Неофункціоналіст Ж.Монне також виходив із того, що національні уряди швидше погодяться на втрату своїх суверенних прерогатив, якщо процес інтеграції буде здійснюватися поетапно і погалузово (насамперед в економічній сфері) відповідно до чітко визначених функцій і завдань. Окрім того, функціональний метод передбачав комбінацію негативної (скасування бар'єрів) і позитивної (дотримання спільної політики) форм інтеграції. Таким чином, теза Ж.Монне вдало поєднувала ідею федеративного наднаціонального об'єднання із прагматичним баченням конкретних економічних та політичних реалій. Для Е.Хааса ця теза Ж.Монне лягла в основу його дослідження збігів переваг і прагматичних інтересів політичних суб'єктів у Європі. Неупереджений і критичний підхід до теорії європейської інтеграції загалом і до творчого доробку Д.Мітрані, зокрема, дозволив Б.Розамонду виокремити сім позицій щодо пояснення стратегії, яка слугувала основою створення ЄС [14], провідною з яких стала: "створення вищого органу Співтовариства, не обтяженого багажем суперечливих національних інтересів, із повноваженням спостереження за інтеграційним процесом та надання йому можливості діяти як організатору подальшої інтеграції".

Центральним елементом неофункціоналістської теорії є концепція "ефекту переливання" (spillover) Л. Ліндберга (точніше, це ідея "переливання" процесу регіональних змін – як поглиблення інтеграції – крізь сегменти чи сектори реально діючої системи), яка наразі значно модифікована до реалій євроінтеграційного процесу. Вона широко поширена в західній економічній науці для теоретичного тлумачення всього ланцюга європейської економічної інтеграції: переростання зони вільної торгівлі

в митний союз, згодом – у спільний ринок, а надалі – в економічний, валютний і політичний союзи. Підсумком розвитку економічно виправданої інтеграції є інституційні зміни і наднаціональні інтеграційні інституції, що дозволяють щонайкраще виділити та захистити спільний інтерес учасників інтеграції, однак неофункціоналісти відкидають думку про автоматичну дію цього ефекту. Більшість постулатів неофункціоналізму виявилися спростованими практикою європейської інтеграції, однак неофункціоналізм відіграв значну роль у подальшому розвитку теорії інтеграції і конвергенції в контексті аналізу впливу політики на економіку. Що стосується реалізму і неореалізму, то їх ідеї засновані на тезі, що держави залишаються у стані конкуренції і кожна з них керується правилами конкурентної боротьби (Г. Моргантау, М.Линд [15], К.Уолтс [16], Т.Вейс [17], Х.Кохлер [18]). Тобто, європейська інтеграція не вписувалася в концепції реалістів і неореалістів про динаміку формування міжнародних інституцій, вони вважали її своєрідною аномалією, яка з'явилася в ході холодної війни.

Виникнення теорії міждержавного (міжурядового) підходу (її ще називають теорією інтергавернменталізму) у вивченні ролі інституцій у процесі інтеграції пов'язане з іменем С.Хоффмана, який визначив сфери економічних відносин, у яких головну роль відіграє взаємодія суспільств, а у зв'язку зі зниженням ролі національних держав у цих сферах інтеграція слугує для них зручним інструментом збереження контролю. Міжурядовий підхід можна вважати своєрідною імплантацією ідей новітнього політичного реалізму, де держави, згідно із С.Хоффманом, у межах інтеграційного об'єднання мають суттєві переваги над інституціями неінтеграційного утворення. Він стверджував, що логіка Ж.Монне – Е.Хааса спрацьовує лише у сфері економічної інтеграції за умови збігу інтересів суб'єктів, а в політичній інтеграції пріоритет ідеологічних і прагматичних інтересів політичних еліт визначає генезис інтеграційного процесу. Зокрема, у сфері "низької політики" держави готові до інтеграції та співпраці, тоді як у сфері "високої політики" обмеження суверенітету є справою досить проблематичною [19]. Представник ліберального інтергавернменталізму Д.Пучала дав визначення ЄС як "системи згоди" (concordance system) – складного цілого, у якому держави-нації зберігають своє значення і є головними діючими особами. У цей же період активно формуються теорія міжнародного суспільства британської економічної школи М.Уайта, Х.Булла й Т.Данна [20, 21, 22] і конструкціоністська теорія П.Бергера, Т.Лукмана, Е.Адлера й Т.Райза [23, 24, 25, 26], в основі яких лежали дослідження якісних і кількісних складових інтеграційних моделей під впливом зовнішніх чинників оточення і внутрішніх, пов'язаних із діяльністю національних інституцій.

У дослідженнях засновника теорії комунікацій К.Дойча успіх інтеграційного утворення залежить від зовнішніх обставин і чинників, серед яких він виділяє: спільні взаємовідносини держав, сумісність загальних цінностей, спільну відповідальність, ступінь загальної ідентичності, "створення співтовариства безпеки між державами регіону" [27, с. 51–53]. Сучасна концепція урядових мереж Анн-Марі Слотер аналізує співвідношення наднаціональних і міжнародних чинників інтеграції, наднаціональних і національних інституційних рівнів управління [28, 29, 30, 31].

Основні положення теорії багаторівневого управління Д.Пітерсона, А.Стоун-Суїта й У.Сандхольца, багаторядусного уряду Л.Хоуга, Г.Маркса і К.Бланка, концепції "дирижизму" Я.Тінбергена, Р.Санвальда, І.Штолера на

базі прозорого характеру системи управління ЄС, вертикального і горизонтального рівнів децентралізму обґрунтовують можливість як побудови системи децентралізованого багаторівневого управління в ЄС згідно з місцевим, регіональним, національним, транснаціональним і міжнародним "ярусами", так функціонування міжнародних інтегрованих структур на основі розробки їх учасниками загальної економічної політики і погодженого соціального законодавства [32, 33, 34, 35]. Ці моделі ґрунтуються на тезі, що держави припиняють відігравати свою ключову роль у процесі інтеграції, проте делегування владних повноважень із рівня держави на рівень над- або міждержавної структури не вирішить багатьох соціальних проблем, а лише перенесе вічне протистояння між державою, її інституціями і громадянським суспільством на новий, складніший рівень, і зовсім не приведе до подолання кризи моделі ліберальної суверенної держави.

Американський економіст Б.Балаша систематизував динамічні ефекти інтеграції та їх вплив на темпи зростання ВВП країн, що інтегруються, і запропонував схему, яка нині є класичною і прийнята за основу інституційного розвитку багатьма міжнародними економічними організаціями: "зона вільної торгівлі – митний союз – єдиний спільний ринок – економічний союз – валютний союз – політичний союз". Наразі усі щаблі інтеграційного розвитку пройшов лише ЄС, тоді як інші інтеграційні угруповання пройшли перший, деякі частково другий рівні. При цьому статистичними ефектами інтеграції є, по-перше, "створення торгівлі", коли внаслідок створення зони вільної торгівлі і митного союзу відбувається заміщення дорогого внутрішнього продукту дешевшим імпортом, по-друге, "відволікання торгівлі", якщо відбувається заміщення дешевого імпорту із третіх країн дорожчим імпортом із країни-партнера (концепція Дж.Вінера і М.Біі).

На основі міжурядового підходу та відмінностей між "формальною" і "неформальною" інтеграціями А. Моравчік разом із В.Уоллесом висунули гіпотезу, що національні держави залишаються ключовими діючими фігурами у процесі інтеграції, а міждержавні інститути є продуктом співпраці національних еліт" [36, с. 28]. Дуже цікаву думку висловив А.Моравчік, що Євросоюзу, його інституціям та особливо його лідерам не вистачає "головного проекту", навколо якого слід було б об'єднатися заради подальшої інтеграції, а отже, після півоплітних успіхів, Європа досягла небезпечної межі, коли подальше об'єднання стає не вигідним. Концептуальні позиції федералістів, функціоналістів і неофункціоналістів, а також інституціоналістів загалом являють собою класичну теорію інтеграції, яка може бути застосована до аналізу інтеграційних процесів у різних регіонах світу, однак необхідно зауважити, що найбільших успіхів у цьому напрямі досягли представники тих теоретичних шкіл, предметом дослідження яких стали інститути європейської інтеграції.

Безумовно, кожний із зазначених вище підходів має право на існування, кожний по-своєму індивідуальний і містить певне раціональне зерно. Зараз у зв'язку з розширенням ЄС за рахунок вступу до нього нових країн, розроблено низку моделей подальшого розвитку європейської інтеграції шляхом її поглиблення. Серед них: теорія "міцного ядра" В.Штойбле; концепція "конфедерації" Ф.Міттерана; ідея створення "центральної групи" у ЄС (В.Жискар Д'естен і Х.Шмідт); концепція розвитку "різних швидкостей" інтеграції, теорія "концентричних кіл" Ж.Делора, доповнена поняттям "європейських авангардів" тощо. Наприклад, теорія "концентричних кіл"

Ж.Делора передбачає дедалі вищий рівень інтеграції у напрямі "центру" євроспільноти, яким мали б бути країни ЄС після створення політичного союзу, спільного ринку та господарського і валютного союзів. Далі йдуть країни Європейської асоціації вільної торгівлі, наближені до ЄС у господарському і правовому сенсі. Зовнішнє коло утворюють країни, асоційовані з ЄС, що претендують на повноправне членство. Четверте, найширше коло – це країни – члени ОБСЄ як спільний простір європейської співпраці. Наукова вагомість цих проблем полягає також у тому, що нині, за умови докорінної трансформації ЄС, вкрай необхідно розробити нові моделі євроінтеграційного процесу, принаймні теорію розширення ЄС. Зазначимо, що такі спроби вже спостерігаються у західній економічній і політологічній літературі [37, 38, 39, 40, 41, 42]. З'явилися навіть роботи, у яких "розраховуються" вигоди і втрати ЄС від розширення на Схід [43].

В основних концепціях західних теорій регіональної інтеграції рівень фінансової складової відрізняється як кількісними, так і якісними параметрами. Так, у межах ринкової школи (представники цієї школи Г.Кассель, Ж.Рюефф, Р.Арон, В.Ріпці, А.Предоль) регіональну інтеграцію досліджують через постулат економічного лібералізму і аналіз фінансової складової фактично відсутній. "Зародки" фінансової складової економічної інтеграції ринково-інституційної школи (представниками цієї школи є В.Репке, М.Алле, Д.Кізінг, Р.Майкселл, А.Філіп, Р.Купер, Б.Баласса, Д.Вайнер, М.Алле) можна знайти, по-перше, у необхідності регулювання взаємних економічних зв'язків (інтеграція національних господарств не може бути досягнена лише ринковими методами), по-друге, – у перевагах, пов'язаних із погодженням політик урядів у певних сферах економічної діяльності (а-пріорі – фінансової). Щодо фінансової складової економічної інтеграції структурна школа (представники цієї школи П.Стріттен Г.Мюрдаль, А.Маршалл, Ф.Перру, Ч.Кіндлебергер, П.Майлз) зробила суттєвий крок уперед: раціональна господарська структура всього регіону, що інтегрується та базується на оптимальній економічній політиці, має бути не просто сумою національних економік, а досконалішим господарським організмом з комплексним використанням усіх важелів (ринкових, монополістичних й інституційних). Квінтесенцією розуміння важливості фінансової складової є така теза П.Хадельберга: "Під інтеграцією слід розуміти спільну політику зайнятості, спільну монетарну і фінансову політику, а також спільну антимонопольну політику" [44, с. 53–54]. Фінансовій складовій у диригентській школі інтеграції (Р.Купер, Д.Пайндер, Я.Тінберген, І.Штоллер) щодо функціонування міжнародних та регіональних інтеграційних структур відведено особливу роль – створення постійного регулюючого органу з боку наднаціональної інституційної структури (у т.ч. й у валютно-фінансовій сфері). У цьому вбачаються прообрази наднаціональних європейських фінансових інституцій сьогодення – ЄЦБ, ЄІБ, ЄФФС та ін.

У межах існуючих наукових шкіл виникли й альтернативні концепції регіональної інтеграції: а) двошвидкісні, різношвидкісні та багатшвидкісні моделі (різні стартові умови країн – учасниць інтеграції потребують витрат неоднакової кількості часу для їх досягнення); б) концепція гнучкої геометрії або селективної інтеграції (участь членів об'єднання і третіх країн в окремих інтеграційних заходах, на такій основі країни ЦСЄ співпрацюють з ЄЦБ, ЄІБ тощо). Окремо необхідно виділити модель так званої "диференційованої інтеграції" для країн – членів ЄС, що бажають більш поглиблено брати

участь в окремих сферах/програмах/проектах, використовуючи інститути, механізми і методи ЄС. Однак наведені вище концепції також неможна вважати розгорнутим теоретичним дискусом щодо ролі і місця валютно-фінансової складової регіональної економічної інтеграції, що перетворилася нині у важливий структурний елемент інтеграційних процесів глобального виміру. Наразі генезис інституційної структури ЄС супроводжується дедалі складнішими формами конвергенції країн єдиного західноєвропейського простору – від митно-тарифної і техніко-технологічної до валютно-кредитної і господарсько-правової.

Дотепер у професійному середовищі не склалося спільного підходу до визначення поняття "фінансової інтеграції". У стадії формування перебувають дослідження про її рушійні сили, механізми й основні економічні закономірності. Осмислення процесів європейської фінансової інтеграції (як найдинамічнішого світового фінансового ринку) особливо важливе в контексті якості і динаміки комплексної трансформації міжнародної фінансової системи, що відбувається в умовах глобальної економічної кризи і поточної боргової кризи країн – учасниць єврозони. По-перше, сучасна європейська (регіональна) валютно-фінансова інтеграція розвивається на основі створення єдиного ринку капіталів у межах ЄС і на єдиній монетарній основі – валютному союзу країн єврозони. По-друге, вона має єдину регуляторну основу, що сприяє як гармонізації законодавчих, регуляторних, наглядових умов діяльності фінансових інститутів у різних країнах ЄС (Financial Services Action Plan – FSAP), так і створенню комплексу регуляторних заходів з метою інтеграції європейських фінансових ринків, створення сильних і ліквідних ринків капіталу в Європі та ефективної конкуренції для задоволення потреб споживачів. По-третє, вона сприяє створенню ефективних загальноєвропейських платіжних систем, інтеграції ринків банківських послуг, фондového ринку, страхування, фінансових інструментів та управління фінансовими активами (asset management).

Інтенсивність розвитку фінансової інтеграції в різних регіональних інтеграційних угрупованнях можна простежити за сукупністю кількох показників.

1. Показник частки у відсотках від сумарного валового національного продукту, що припадає на внутрішньорегіональний товарообіг, експорт, імпорт. При цьому важлива й динаміка зазначеного показника, що дозволяє встановити, підсилюється інтеграційна складова в економічному розвитку чи ні.

2. Показник частки внутрішнього регіонального товарообігу у відсотках до загального сукупного зовнішньоторговельного обігу країн регіональних інтеграційних угруповань. Чим він вищий, тим міцніші взаємозалежні і взаємодоповнювальні економіки країн-партнерів як єдиний регіональний простір.

3. Показник обсягу взаємних ПІІ усередині інтеграційного угруповання порівняно з ПІІ країн – учасниць угруповання в інші країни світу. Зокрема, у ЄС взаємні ПІІ країн-членів у 1980 р. становили 25 % потоку загальних інвестицій на території ЄС, а вже на початку нинішнього століття цей показник наблизився до 50 %.

4. Показник порівняння кількості об'єднань компаній (поглинання, взаємної участі) усередині інтеграційного угруповання з кількістю злиттів і поглинань, спільних підприємств із фірмами інших країн світу.

З динамікою цих показників безпосередньо пов'язаний подальший розвиток "углиб" ЄЄПП (Single European Payment Area – SEPA) на всій території ЄС, у межах яко-

го компанії й інші клієнти банків уже здійснюють та отримують платежі у євро за єдиними базовими умовами в єврозоні. Це сприяє не тільки підвищенню ефективності міжнародних розрахунків, нівелюванню відмінностей між внутрішнім і транскордонним рухом капіталу, розширенню сегменту загальних фінансових інструментів та процедур міжнародних трансакцій, а й дозволяє країнам ЄС заощаджувати на зменшенні трансакційних витрат від руху капіталу між країнами єврозони до 2–3% їх сукупного ВВП [45, с. 31]. До економічних вигод від транскордонного обігу валют (згідно із теорією оптимальної валютної зони Р.Манделла) належить вища прозорість цін, зниження трансакційних витрат, зменшення невизначеностей для інвесторів, зростання конкуренції. Європейська комісія (ЄК) оцінила ці вигоди як достатньо відчутні – 0,5% від сукупного ВВП. Проте найпроблематичнішою є ціна втрат спроможності змінювати номінальний валютний курс країни з метою регулювання платіжного балансу та здійснення незалежної монетарної політики для стабілізації рівня доходу і цін у державі. За наявності мобільного капіталу європейські країни технічно могли б підтримувати фіксовані валютні курси за допомогою узгодженої монетарної політики, але вони й надалі здійснювали б незалежну фіскальну політику.

Організаційно-інституційна структура валютного союзу ЄС утворює свої структури і форми зазвичай внаслідок позаекономічних (або, принаймні, не строго економічних) обставин. Теза, що через інтернаціоналізацію грошових ринків і диверсифікованість валютних портфелів національні уряди більше не в змозі ефективно контролювати динаміку інфляції, хибна. Інтернаціоналізація фінансових та грошових ринків і технологічна революція у сфері телекомунікацій привели до зростаючої диверсифікованості валютних портфелів економічних агентів. Цей тренд означає, що навіть, якщо країна була б здатною контролювати норму зростання пропозиції грошей, вона не змогла б контролювати норму інфляції в національній економіці у довготерміновому аспекті. Тому тільки грошово-валютна політика на регіональному рівні може забезпечити контроль над інфляцією. Валютно-фінансова інтеграція як специфічна форма системної трансформації припускає зміну типу економіки завдяки критеріям входження у валютний союз. Щоб відповідати цим критеріям нині країни змушені стимулювати номінальний попит, здешевлювати кредит і тим самим (що є парадоксальним), породжувати порушення імпліцитних основних принципів інтеграції в майбутньому. Цей новий тип перехідної економіки нових пріоритетів по-новому ставить методологічну проблему причинного зв'язку між політикою європейської економічної інтеграції і ефектами економічної конвергенції (тобто, існує відмінність між взаємною відкритістю економік та їхньою інтегрованістю). Логіка регіонального інтеграційного механізму свідчить, що фінансова конвергенція пояснюється формуванням певної системи переваг у наднаціональній макроекономічній політиці, а активізація монетарно-фінансових критеріїв ефективності (і відповідних інструментів управління) реконструює адекватний інституційний механізм регіональної фінансової інтеграції.

Еволюція інституцій регіональної фінансової інтеграції ЄС у напрямі удосконалення наднаціонального управління приводить до змін на трьох рівнях. На першому – у системі взаємовідносин між інституціями ЄС: розподілі повноважень між ними; на другому – у структурі економічної політики в ЄС; на третьому – у стратегії економічного регулювання в ЄС, що визначає конкретні принципи та структуру наднаціонального управління.

Дійсно, перетворення міжурядової форми співпраці на наднаціональне управління визначає внутрішню динаміку процесу інтеграції, яка підтримується системою правил ЄС. Останнє означає, що ЄС не є організаційним втіленням державних інтересів, а розвиток наднаціонального управління може відбуватися навіть в умовах опозиції окремих країн-членів. Тобто, інституції є системою правил, а інституціоналізація є процесом розробки, упродовження й інтерпретації правил. Останні визначають, по-перше, цілі і можливі шляхи їх досягнення; по-друге – учасників процесу та соціальний простір, у якому інтереси учасників набувають конкретної форми; по-третє, поведінку учасників і тлумачення процесів, динаміку еволюції інституцій та їх адаптацію до наднаціонального характеру взаємодії та суспільної поведінки.

Розширення ЄС не тільки впливає на процедури ухвалення рішень у європейських фінансових інституціях, ефективність спільних політик країн-членів, а й укладає систему відносин між інститутами за рахунок втрати ними гнучкості, що й обумовлює пошук нових інституційних форм європейської системи управління. Крім того, якщо проста співпраця – це неконфліктна ситуація в межах угруповання, то координація привносить елементи конфліктності у процеси розробки стратегії і практику ухвалення рішень. Рівень розвитку координації визначає співвідношення "вигоди/втрати" і є засобом боротьби із симетричними й асиметричними кризами, "переливанням" негативних ефектів в інші національні економіки Євросоюзу. З одного боку, ефективність координації залежить від співвідношення наднаціональних і міжурядових принципів економічного управління, тобто, взаємодії КЄС і Ради ЄС, які є центральними елементами інституційної структури ЄС. З іншого – від ступеня дивергенції економічних цілей країн й інструментів фінансово-економічної політики, які вони використовують. Перерозподіл вирашу та закріплення взаємних домовленостей відбувається за допомогою спеціальних угод або інституційної структури.

Генезис інституціоналізації процесу дискреційної координації у євросоні відбувається шляхом створення механізму у вигляді: а) системи принципів, що визначають процес розробки економічної політики, б) чітких правил голосування на рівні відповідних інституцій ЄС, в) передачі певної частки національного суверенітету (тобто, окремих повноважень) наднаціональним структурам. Отже, поєднання міжурядових і наднаціональних принципів управління зумовлює активну участь національних урядів у всіх сферах спільної політики ЄС, незалежно від типу її регулювання. На основі створення єдиної системи економічного регулювання в межах ЄС, трансформації національних пріоритетів та координації національних фінансових політик країн-членів відбувається поєднання міжурядових і наднаціональних компонентів системи управління у ЄС.

Висновки. По-перше, порівняльний аналіз поглядів на сутність інституційних концепцій процесу інтеграції від функціоналізму Д.Мітрані, трансаціоналізму К.Дойча і неофункціональності Е.Хааса до теорій міжнародної співпраці С.Хоффмана і взаємозалежності Р.Кеохейна і Ж.Ная дозволив виокремити напрями генезису теоретичних досліджень та визначити вплив системи зовнішніх чинників на процеси європейської інтеграції та діяльність національних урядів і наднаціональних інституцій. Сучасна теорія неінституціоналізму А.Моравчика і багатоярусного уряду Г.Маркса недосить повно узгоджуються із сутністю, сучасними особливостями та каталізаторами динамічних процесів інтеграції в межах ЄС, а зростання

темтів передачі повноважень національними урядами спільним наднаціональним інституціям ЄС є суттєвим чинником підвищення їх політичної автономності щодо внутрішніх економічно-, політично- і соціальномотивованих груп спеціальних інтересів. Тобто, комплексне дослідження інституційної структури ЄС на основі будь-якого одного теоретичного підходу є нераціональним через складність предмета дослідження та існування у ЄС регуляторних методів, що принципово різняться. Так, аналіз системи елементів координації реформ на наднаціональному рівні проводиться переважно у межах ліберального міжурядового підходу; для дослідження взаємодії інститутів ЄС із регіональними урядами застосовувався методологічний апарат концепції багаторівневого управління; еволюція механізмів ухвалення рішень фінансовими інституціями вивчалася з позицій неофункціоналізму та різних правових підходів у межах федералізму, а для дослідження динаміки взаємодії інституцій застосовувалася концепція конституюціоналізації.

По-друге, оскільки фінансова інтеграція відбувається швидшими темпами, ніж загальна європейська інтеграція, то інституційна структура валютного союзу не може синхронно інтегруватися в інституційну структуру ЄС, що свідчить про необхідність заміни існуючої моделі регулювання на інституційну модель вищого рівня колективної відповідальності. Сьогодні окремі елементи інституційної структури ЄС за своєю суттю мають характеристику "квазідержавності", тобто уособлюють фіксацію двосторонніх формальних ознак диференційованих інституцій різних рівнів підпорядкованості. Така ситуація створює потребу змін в інтеграційних концепціях Євросоюзу, зумовлюючи зростання ролі моделі "різношвидкісної" інтеграції. У зв'язку з цим ефект реформи інституційної системи ЄС буде пов'язаний із її послідовністю, маючи на увазі компроміс між прихильниками централізації функцій управління і контролю на рівні ЄС і їх супротивниками, що відстоюють суверенні права держави. Раціоналізація економічної поведінки, розподіл між інституціями функціональних сфер регулювання, з одного боку, мотивуватиме динаміку федеративних принципів регулювання, а з іншого – підвищить рівень легітимності європейських угод як основи інтеграційних процесів у ЄС в умовах формування мережевого типу управління та режиму "багаторівневого уряду".

Список використаних джерел

1. Globalization: A Brief Overview. – IMF Issues Brief, May 2008. – Vol. 02/2008. – P. 214.
2. Чугунов І.Я. Євроінтеграційний розвиток фінансової системи України [монографія] / І.Я. Чугунов. – К.: Акад. фін. упр., 2009. – 471 с.
3. Камінський Є. Світ переможців і переможених. Міжнародні відносини і українська перспектива на початку XXI століття [монографія] / Є. Камінський. – К.: Центр вільної преси, 2008. – 336 с.
4. Участь України в агенціях і програмах Європейського Союзу: перспективи та можливості [Електронний ресурс] / Н. Шаповалова, І. Озимок, Ю. Селянко, О. Татаревський. – Міжнародний центр перспективних досліджень, 2008. – 335 с. – Режим доступу: <http://www.icps.com.ua/doc/Book-all.pdf>.
5. Яворська Г. М. Сучасні зміни в зовнішній та безпековій політиці ЄС: наслідки для України / Г. М. Яворська // Стратегічні пріоритети. – 2011. – № 2. – С. 163–167.
6. Чугунов І.Я. Євроінтеграційний розвиток фінансової системи України [монографія] / І.Я. Чугунов. – К.: Акад. фін. упр., 2009. – 471 с.
7. Камінський Є. Світ переможців і переможених. Міжнародні відносини і українська перспектива на початку XXI століття [монографія] / Є. Камінський. – К.: Центр вільної преси, 2008. – 336 с.
8. Участь України в агенціях і програмах Європейського Союзу: перспективи та можливості [Електронний ресурс] / Н. Шаповалова, І. Озимок, Ю. Селянко, О. Татаревський. – Міжнародний центр перспективних досліджень, 2008. – 335 с. – Режим доступу: <http://www.icps.com.ua/doc/Book-all.pdf>.
9. Яворська Г. М. Сучасні зміни в зовнішній та безпековій політиці ЄС: наслідки для України / Г. М. Яворська // Стратегічні пріоритети. – 2011. – № 2. – С. 163–167.

10. Mundell R.A. A Theory of Optimum Currency Areas / R.A. Mundell // *The American Economic Review*, 1961. – Vol. 51, Issue 4. – P. 657-665.
11. Этциони А. От империи к сообществу: новый подход к международным отношениям [монография] / А. Этциони – М., 2004. – 267 с.
12. Жалкиев В.Т. Современные социально-философские концепции солидарности [Электронный ресурс] / В.Т. Жалкиев // *Электронное научное издание "Историческая и социально-образовательная мысль"*. – 2010. – № 2. – Режим доступу: http://www.hist-dy.ru/hist/book6/10_ru.php.
13. Rosamond B. Theories of European Integration [текст] / B. Rosamond. – New York: Palgrave, 2000. – 264 p.
14. Шкваря Л. В. Международная экономическая интеграция в мировом хозяйстве: Учеб. пособие / Л.В. Шкваря – М., 2011. – С. 47-54.
15. Линд М. В защиту либерального интернационализма / М. Линд // *Космополис*. – 2007. – № 19. – С.36-42.
16. Конышев В. Н. О неореализме Кеннета Уолтса / В.Н. Конышев // *Полис*. – 2004. – №2. – С. 146–155.
17. Weiss T., Wheeler N. J. Why Ideas Matter in International Politics: Hans Morgenthau, Classical Realism, and the Moral Construction of Power Politics / T. Weiss, N.J. Wheeler // *International Organization*. – 2004. – Vol. 58, №4. – P. 633–665.
18. Köchler H. The Collapse of Neoliberal Globalization and the Quest for a Just World Order [Электронный ресурс] / H. Köchler. – Режим доступу: http://wfpdc.org/files/Prague09/panel1/p1KoechlerYans_engl.pdf.
19. Hoffmann S. Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation State and the Case of Western Europe / B. Nelsen, A. Stubb // *The European Union. Readings on the Theory and Practice of European Integration*. – London: Macmillan Press LTD, 1998. – 2nd Ed. – P. 157 – 172.
20. Стрежнева М.В. Международные общества хозяйствующих субъектов [Электронный ресурс] / М.В. Стрежнева // *Pro et Contra*. – 2002. – Том 7, №4. – Режим доступу: <http://www.carnegie.ru/ru/pubs/procontra/67089.htm>.
21. Булл Х. Анархическое общество: исследование проблемы порядка в мировой политике / Х. Булл // *Антология мировой политической мысли: в 5-ти томах. – Т. II: Зарубежная политическая мысль XX века. – М., 1997.*
22. Dunne T. A British School of International Relations / T. Dunne // *The British Study of Politics in the Twentieth Century*. – Oxford: Oxford University Press, 1999. – P. 395–424.
23. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности [Электронный ресурс] / П. Бергер, Т. Лукман // *Трактат по социологии знания. – М.: "Медиум", 1995. – Глава 3. – Режим доступу: www.koob.ru/berger_luckmann/the_social_construction_of_reality.*
24. Adler E. Seizing the Middle Ground / E. Adler // *Constructivism in World Politics. European Journal of International Relations*. – 2002. – Vol. 3, № 3. – P. 319–363.
25. Risse T. Social Constructivism and European Integration // *European Integration Theory* / [T. Risse]; ed. by A. Wiener and Th. Diez. – Oxford: Oxford University Press, 2004. – P. 159–177.
26. Сафронова О.В. К вопросу о генеалогии конструктивизма в теории международных отношений / О.В.Сафронова // *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия "Международные отношения, Политология, Регионоведение"*. – Нижний Новгород: Изд-во Нижегородского университета, 2004. – Выпуск 1(2). – С.96-102.
27. Дойч К. Национальная интеграция: обзор некоторых концепций и исследовательских подходов // *Этнос и политика. Хрестоматия* / [К. Дойч]; Автор-составитель А.А. Праззускас. – М., 2000. – 288 с.
28. Slaughter Anne-Marie. The Real New World Order: the State Strikes Back / Anne-Marie Slaughter // *Foreign Affairs*. – 1997. – Vol. 76, №5. – P. 183–197.
29. Стрежнева М. "Трансправительственные сети" в ЕС [Электронный ресурс] / М. Стрежнева // *Международные процессы. Журнал теории международных отношений и мировой политики*. – Январь-апрель 2008. – Том 6, №1. – Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/sixteenth/016.htm>.
30. Мишина В., Головин М. Европейская финансовая интеграция: опыт для России и стран СНГ [Электронный ресурс] / В. Мишина, М. Головин // *Биржевое обозрение*. – 2004. – №5 (7). – Режим доступу: http://www.micex.ru/off-line/indicator/docs/article_588.pdf.
31. Фененко А. Сети и государства в мировой политике [Электронный ресурс] / А. Фененко // *Международные процессы*. – Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/seventh/013.htm>.
32. Hooghe L. Multi-Level Governance and European Integration [текст] / L. Hooghe, G. Marks. – L., 2001. – 277 p.
33. Rosenberg J. Globalization Theory: A Post Mortem / J. Rosenberg // *International Politics*, 2005. – Vol. 42, №1. – P. 2–74.
34. César de Prado Multi-Level Governance: European and East Asian Leadership [текст] / César de Prado. – New York: United Nations University, 2007. – 262 p.
35. Amin M., Haidar J. The cost of registering property: does legal origin matter? / M. Armin, J. Haidar // *Empirical Economics Springer*. – 2012. – Vol. 42(3). – P. 1035-1050.
36. Moravcsik A. Liberal Intergovernmentalism and Integration: A Rejoinder / A. Moravcsik // *Journal of Common Market Studies*. – 1995. – Vol. 33, Issue 4. – P. 611-628.
37. Kolankiewicz G. Consensus and Competition in the Eastern Enlargement of the European Union / G. Kolankiewicz // *International Affairs*, 1994. – №70. – P.477 – 495.
38. Sedelmeier U. Policies Towards Central and Eastern Europe [текст] / U. Sedelmeier, H. Wallace // *Policy-Making in the European Union*. – Oxford: Oxford University Press, 1996. – 3rd ed. – P.353 – 387.
39. Mayhew A. Recreating Europe. The European Union's Policy towards Central and Eastern Europe [текст] / A. Mayhew. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – 268 p.
40. Moravcsik A. Explaining International Human Rights Regimes: Liberal Theory and Western Europe / A. Moravcsik // *European Journal of International Relations*. – 1995. – 1. – P.157-189.
41. Moravcsik A. The Choice for Europe. Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht [текст] / A. Moravcsik. – London: UCL Press, 1998. – 514 p.
42. Schimmelfennig F. The Double Puzzle of EU Enlargement Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Decision to Expand to the East / F. Schimmelfennig // *Working Paper series*, 1999. – 15. – P. 36-44.
43. Baldwin R. E., Francois J. F., Portes, Richard The Costs and Benefits of Eastern Enlargement: the Impact on the EU and Central Europe R.E. Baldwin, J.F. Francois, Portes, Richard // *Economic Policy*, 1997. – 24. – p.125–136.
44. Heidelberg P. International Economic Integration [текст] / P. Heidelberg. – N.Y.: Collambia University Press, 1995. – 286 p.
45. The SEPA: An Integrated retail payment market. – European Central Bank., Frankfurt. – 2010. – 144 p.

Надійшла до редакції 12.08.13

Е. Поштар, соискатель
КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

ГЕНЕЗИС КОНЦЕПЦИЙ ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИИ РЕГИОНАЛЬНОЙ ФИНАНСОВОЙ ИНТЕГРАЦИИ ЕС

Статья посвящена анализу современных теорий и концепций валютно-финансовой интеграции в ЕС, даются характеристики генезиса системы надгосударственного регулирования финансовых рынков, важнейшим тенденциям и перспективам развития экономической конвергенции Евросоюза.

Ключевые слова: институция; институционализм; валютно-финансовая интеграция; критерии конвергенции; финансовая глобализация.

Y. Poshtar, Degree Seeker
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE GENESIS OF CONCEPTS OF INSTTUALIZATION OF THE EU REGIONAL FINANCIAL INTEGRATION

The article deals with an analysis of modern theories and conceptions of monetary and financial integration in the EU. Main characteristics of the development of supranational regulation over financial markets were provided. Moreover, contemporary tendencies and perspectives of economic convergence development were defined as well.

Keywords: institution; insttualization; currency-financial integration; criteria of convergence; financial globalization.